

Hermes Trismegistos

FM Seminar Ålborg 23 NOV 2019

*Hermes. Capsa, Makedonien ca. 400 f.Kr.
Wikimedia*

Bag dette gådefulde ansigt på et makedonsk relief fra ca. 400 f. Kr. gemmer sig ”den trefold store”, men hvem er han egentlig? Denne forelæsning skal forsøge at trække nogle linjer til, hvordan talen om den trefold store bygmester opstod og udviklede sig, og det er en lang og på mange måder snørklet fortælling.

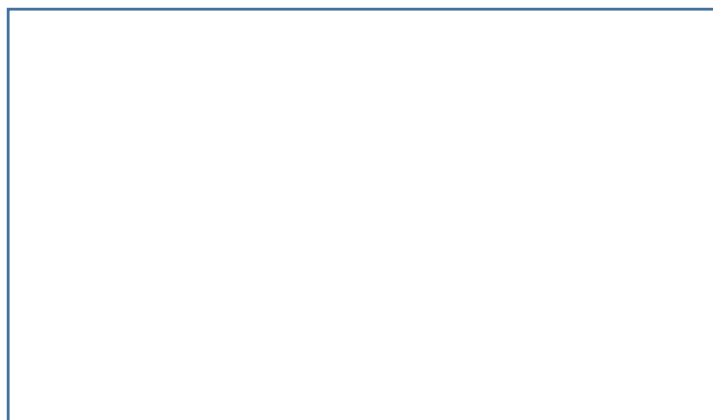
I skandinaviske frimurerloger, der arbejder efter det svenske system, er ”Den trefold store bygmester” den sædvanlige måde at omtale skabningens Herre, alles Gud, med en titel, som går meget længere tilbage end det tidligste kendte frimureri. Titlen knytter sig til en guddom fra meget gamle dage, en guddom som imidlertid ikke forblev Gud, men ændrede sig til et menneske for så atter at stige op til højderne som den højeste bygmester.

Titlen ”den trefold store” har intet med den kristne tale om ”en treenig Gud” at gøre. Udtrykket ”den trefold store” er en oversættelse af det græske udtryk *trismegistos*, og oven i købet ikke en særlig præcis oversættelse, da *megistos* egentlig er superlativ, ”største”, således at *trismegistos* faktisk betyder ”den trefold største”. Trefold i denne forbindelse svarer til vores måde at lege med begreberne: Stor – større – størst – og så allerstørst. Det vil sige: man kunne egentlig oversætte *trismegistos* med ”den allerstørste”. ”Trefold”

Hermes Trismegistos

understreger denne betydning og skal forstås ud fra den menneskelige psykologi, hvor vi benytter tretallet som et udtryk for harmoni og fuldkommenhed.

Det er et særligt element i det europæiske menneskes måde at tænke på, at vi faktisk har et grundtal, tretallet, som for os betegner det fuldendte, det komplette. Tænk på, at når vi skal begrunde noget, forsøger vi instinktivt at finde tre gode argumenter. To er for få og fire er for mange. Vi klapper tre gange i logen, og privat råber vi et trefoldigt hurra!¹

*Apollon kræver sine okser tilbage. Baby Hermes på sengen.
Ca. 520 f.Kr. Louvre*

Hermes

Men det er ikke en bygmester, som udtrykket *trismegistos* oprindeligt knytter sig til. ”Bygmesteren” er en oversættelse af ordet *arkitekt*, som fører tanker hen til den romerske bygmester Vitruvius, der døde kort inden Kristi fødsel, og som gennem sit skrift om bygningskunsten fik en kolossal betydning for renæssancens forestillinger om den fuldkomne bygningskunst. Men bygningsmesteren kaldes i gamle kilder aldrig for trismegistos. Ej heller nogen anden. Trismegistos knytter sig som tilnavn til den græske gud *Hermes*. Men det var ikke nogen selvfølge, at Hermes skulle få tillagt dette navn. Det vil vi se lidt mere på.

¹ Hovednavnet bag denne opfattelse er den franske sprogforsker Georges Dumézil, der egentlig henviste til den indoeuropæiske made at strukt urere samfunden på i tre klasser. Til Dumézil Hans Jørgen Lundager Jensen og Jens Peter Schjødt, *Suveræniteten, kampen og frugtbarheden en bog om Georges Dumézil og den indoeuropæiske ideologi*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 1994.

Hermes Trismegistos

Ifølge den græske tradition var Hermes en spøjs guddom – hvis man kan sige det så. Som væsen minder han mest om Loke i nordisk mytologi: Et guddommeligt væsen, der på en måde hører til gudernes kreds, men samtidigt også optræder som en paria imellem dem, fordi han egentlig aldrig er helt solidarisk med de øverste guder og deres handel og vandel i verden.

Hermes var overordentlig populær – og bestemt ikke altid for det godes skyld. Han var i en græsk sammenhæng en urgammel gud og findes nævnt på mykenske tavler fra senbronzetiden skrevet med Linear B skriften, det vil sige den sidste halvdel af det 2. årtusinde f. Kr.

Men lad mig citere en noget yngre fortælling om Hermes, der er taget fra begyndelsen af den homeriske *Hermeshymne*, der stammer fra tiden før 500 f. kr. Oversætteren er Otto Steen Due, som gjorde det til sin livsgerning at komme med moderne danske oversættelser af de vigtigste antikke forfattere, ikke mindst Homer:

Hermes, sønnen af Zeus og Maia, skal du besynge,
herskeren over Kyllene og over Arkadiens sætre,
gudernes signede bud, som Maia bragte til verden
nymfen med prægtige lokker, som Zeus tog i favnen i elskov
skønt hun var sky og holdt sig fra hoben af salige guder,
levede helt for sig selv i sin dunkelt beskyggede grotte.
Dér tog Zeus hendes dyd i nattens buldrende mørke,
uset af evige guder såvel som af menneskevæsner,
medens søvnen lå sød om den liljearmede Here.
Men da den mægtige Zeus havde opnået alt hvad han ville,
Og da den tiende måned begyndte at tinde for hende,
lod han sit værk se dag og gjorde det synligt for alle,
fik sig en søn der var snild, forslagen og aldrig forlegen,
røver og rapser af kvæg og skaber af alle slags drømme,
nattesynsstærk og rask ved en låge og vaks til at vise
stor og berømmelig dåd iblandt de evige guder.
Født om morgenen kunne han spille på lyre ved middag,
men under aften stjal han Apollons skinnende okser.²

Pænt omskreven, så forsvandt Hermes den selvsamme dag, han blev født, ud af vuggen, han lå i, og hulen, i hvilken han var født, og stjal Apollons okser. Resten af hymnens mere end femhundrede linjer handler om, hvorledes han lyver sig ud af problemerne, således at faren, den øverste gud Zeus, bliver så imponeret over den forvorpne knægt, at han indlemmer ham blandt

² Otto Steen Due, *Homers Hymne til Hermes*. København: Gyldendal, 2003.

Hermes Trismegistos

de olympiske guder og gør ham til sit sendebud. Altså lige fra begyndelsen var Hermes en løgnhals, en tyv og en bedrager.

*Zeus sender Hermes og Iris, sine budbringere, af sted. ca. 480-470 f. Kr.
Louvre (Wikimedia)*

Ikke så underligt, at Hermes blev tyvenes skytsgud, og da han var gudernes sendebud, blev han også de rejsendes skytsgud. Og fordi han var tyvenes beskytter, så blev han naturligvis også handelsfolks beskytter, for handelsfolkene driver jo altid gæk med de stakler, som falder i deres kløer.

Hermes på damejagt. Ca. 390 f.Kr. Louvre

Men som alle mandlige græske guder var Hermes også pigernes ven. Billedet her viser Hermes, der jager en nymfe. Han havde uægte børn med i

Hermes Trismegistos

hvert fald fem gudinder, otte halvgudinder og utallige menneskedøtre. Med kærlighedsgudinden Afrodite fik han f.eks. sønnen/datteren Hermafroditos, et blandingsvæsen af en mand og en kvinde, som må tiltale alle de forvirrede mennesker i dag, som ikke kan finde ud af, hvilket køn de tilhører.

Paris' dom. Antikensammlung Berlin. Ca. 440 f. Kr.

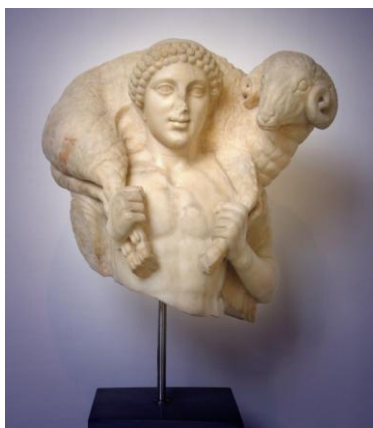
I denne egenskab, om man så må sige, fik han også en rolle at spille i det drama, der i den græske mytologi skulle forandre hele den kendte verden. Det berettes nemlig, at Hermes bragte de tre gudinder, Hera, Athene og Afrodite til Paris, prinsen af Troja, for at denne skulle afgøre, hvem af gudinderne, der var den smukkeste i verden. Striden mellem gudinderne var opstået under en fest på Olympen, som stridens gudinde, Eris, ikke var inviteret til. Eris kastede derfor under festen stridens æble (deraf udtrykket) med påskriften: "Til den smukkeste" ind blandt gæsterne, hvilket naturligvis førte til et vældigt rabalder. Derfor skulle Paris afgøre, hvem af disse gudinder, der var den smukkeste. Athene og Hera lovede ham henholdsvis ubegrænset visdom og ubegrænset magt; men da Paris jo var en mand, som mænd er som flest, så tildelte han Afrodite værdigheden som den smukkeste kvinde, fordi hun havde lovet ham jordens smukkeste kvinde, den skønne Helena, til hustru. Der var så bare den hage ved det, at Helena allerede var gift, og da Helenas mand, Menelaos, kongen af Sparta, ikke var helt indforstået med arrangementet, førte det til den trojanske krig, til Trojas ødelæggelse, og til den trojanske helt Ænæas' flugt til Italien, hvor han blev romernes urfader.

Hermes Trismegistos

*Peter Paul Rubens (1577-1640). Paris' dom.
Louvre, Paris*

Motivet var overordentlig populært i oldtidskunsten, og googler man det, ser man, at det ikke mistede sin popularitet i eftertiden. Jeg nøjes med dette billede af Rubens, som aldrig havde klaret sig gennem censuren i nutidens Hollywood.

*Senromersk kopi af græsk original fra det 5. årh. f. Kr.
Barraco Museum, Rome*

Hermes Trismegistos

Nu er det så spørgsmålet: Hvorledes kunne denne muntre guddom, som også forbandtes med vinens gud Dionysos, ende som den ophøjede Hermes Trismegistos?

Svaret er delvist, at der også fandtes mere alvorlige sider af Hermes. I nogle antikke traditioner betragtes Hermes som den, der indstiftede offeret til guderne som en institution, hvilket illustreres af denne statue, der viser, hvorledes Hermes bærer lammet til ofring. En særlig version af dette motiv findes på dette pottemaleri,

*Hermes' alter. Ca. 450 f.Kr.
Berlin Antikensammlung*

hvor offeret, vædderen, spiser ved Hermes alter, med den for antikken karakteristiske "rustikke" form for humor. I øvrigt kaldes denne form for en stenstøtte med Hermes' hoved for en *Herme*. Talrige eksempler findes bevaret, de fleste dog med den særlige mandlige attribut afhugget.

En særdeles vigtig – og alvorlig – funktion er forbundet med døden. Hermes er den, der følger de afdøde til Hades som afbilledet i dette relief, der tilskrives den store græske billedhugger Fidias. Det er det klassiske motiv med dødens uafvendelighed, som illustreres af fortællingen om Orfeus og Eurydike. Da Eurydike dør, sørger hendes mand, digteren og sangeren Orfeus i en sådan grad, at guderne ynkes, og han får lov til at hente Eurydike tilbage fra Hades, men på den betingelse, at hun skal gå bagefter ham, og at han ikke må vende sig om, før de er tilbage på jorden. Han vender sig imidlertid om, og Eurydike svinder bort tilbage til Hades. Relieffet viser øjeblikket, hvor Orfeus har vendt sig, og Hermes har taget Eurydike ved hånden for at føre hende tilbage.

Hermes Trismegistos

Eurydice og Orfeus. Romersk kopi af græsk original fra 5. årh. f.Kr. Museo archeologico di Napoli

Men ikke kun skikkelser fra mytologiens verden blev hentet af Hermes, som det efterfølgende billede, en lekythos – egentlig en olieflaske – fundet på en antik gravplads i Athen, viser. Her er det den afdøde, Myrrhine, som Hermes tager ved hånden for at bringe hende til de dødes rige.

*Attisk Begravelseslekythos fra Athen,
ca. 420-410 f.Kr.
Museum of Classical Archaeology Cambridge*

Hermes Trismegistos

ca. 540 f.Kr. Hermes fører Herakles til Olympen. Louvre

Men døden går begge veje. Vi mennesker skal til Hades; men nogle få udvalgte føres til Olympen. På den første illustration instrueres Hermes af Athene om at bringe Herakles, der står bag gudinden, til Olympen. Scenen overvåges af Poseidon.

*Rafaello (1483-1520). Merkur fører Psyche til Olympen
Villa Farnesina i Rom*

Og på dette billede, der for en gangs skyld ikke stammer fra de gamle grækere eller romere, men er malet af den store renæssancekunstner Rafael, fører Hermes Psyche, sjælen, op til Olympen. Billedet illustrerer en antik

Hermes Trismegistos

forestilling, efter hvilken den udødelige sjæl vender tilbage til sit ophav i den guddommelige verden.

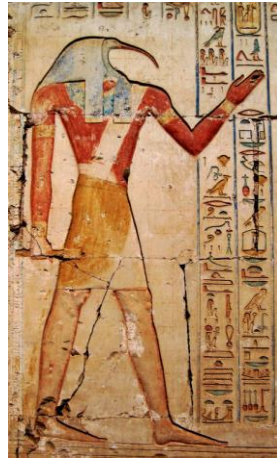
Vi når herved til ende i den klassiske græske oldtids opfattelse af guden Hermes, og må konkludere, at der er tale om en guddom med nærmest uendelig mange sider, som langt fra alle er opregnet her. Vi ser, at der midt blandt de særdeles ”robuste” træk, som tilegnes guden, findes andre sider, der leder frem mod vores forestilling om Hermes Trismegistos. Dog, de essentielle karakteristika, der knyttes til Hermes Trismegistos findes endnu ikke i den græske overlevering; men de begynder at optræde i den romerske tid, hvor Hermes identificeres med den romerske gud Merkur. Således fortæller grækerne intet om, at Hermes skulle være opfinder af skrivekunsten eller bare have noget hermed at gøre. Den tradition opstår i det græsk-ægyptisk miljø, der er knyttet til Ægypten i den hellenistiske tid efter Alexander den Stores erobring af landet i 331 f. Kr., og derved er vi på vej til det næste trin i rekonstruktionen af Hermes Trismegistos historie. Den anden manglende relation i de græske forestillinger om Hermes er forbindelsen til visdommen. Det kunne kræve en hel ny forelæsning, for hvad menes med visdom i en tidlig græsk tradition? I hvert fald ikke det, som vi forbinder hermed. Men et visdomsbegreb, som vi kan knytte til ved, begynder at dukke op i den senklassiske tid, det vil sige i det 4. århundrede f. Kr. på Platons og Aristoteles’ tid, og oprindelsen til Visdommen, skrevet med stort ”V”, skal ifølge disse filosoffer søges i Ægypten.

Alt peger nu på, at det er på tide at inddrage Ægypten i diskussionen. Derfor skal vi nu hilse på en anden guddom fra gamle dage, dog denne gang ikke fra det gamle Grækenland, men fra faraonernes Ægypten.

Thot

Når vi vender os til den ægyptiske guddom Thoth (mulige udtaler: Thoth, Tehut, Tahuti, Djehuti), synes forholdene enklere – lige til grækerne blandede sig i diskussionen.

Hermes Trismegistos

Thot. Fra Ramesseum ca. 1250 f.Kr. Luxor

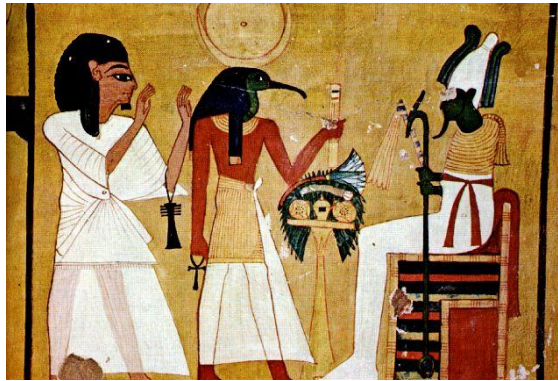

Hunefers Dødebog, ca. 1300 f.Kr.

Thot fremstilles normalt som et menneske med et ibishoved – der findes dog også afbildninger af Thot som en bavian. Han er den gud, der i underverden nedskriver resultatet af vejningen af den afdødes hjerte. Processen er beskrevet på dette billede fra Hunefers Dødebog – den ”rejsevejledning”, der fulgte den afdøde med i graven og guidede ham gennem underverdenen. Papyrussen er fra ca. 1300 f. Kr. Men når vi følger denne del af papyrussen, så ser vi til venstre hundeguden Anubis føre Hunefer frem ved hånden til vægten, hvor hans hjerte vejes op mod en fjer (fjeren kaldes Ma’at, med betydningen ”sandhed”). Vejer hjertet mere end fjeren, fordi det er belastet af synd og forbrydelser, kastes det til monstret, en blanding af en flodhest bagerst, en løve (eller leopard) i midten og en krokodille forrest, som glubsk venter ved vægtens højre side. Til højre for monstret står Thot, som skriver resultatet op på en papyrusrulle. Hunefer består prøven og ledes af Horus,

Hermes Trismegistos

der i den venstre hånd bærer ”Ankh”-tegnet, livets tegn, frem foran Osiris’ trone. Hunefer har bestået prøven og kan nu indlades i Osiris’ kongedømme, som i ægyptisk teologi er en underfuld verden, der oplyses af solen, når det er nat på jorden, og solen er sunket ned bag horisonten og begynder sin bane gennem underverden.

Inherkau foran Osiris
Inherkaus grav i Deir el-Medina. ca. 1200 f.Kr.

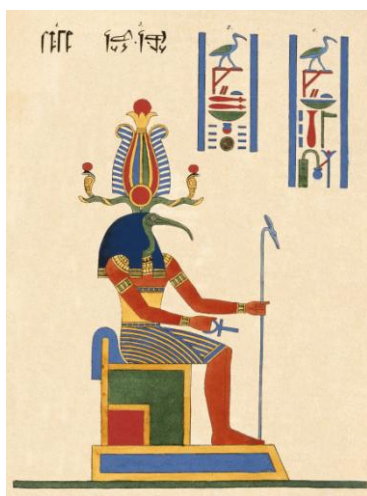
Thots rolle er relativt begrænset i dette forløb. Han er simpelthen skriveren og er det, fordi han er den, der ifølge ægyptisk tradition lærte ægypterne at skrive hieroglyffer. Men på et gravmaleri, der er hundrede år senere end Hunefers papyrus, er hans rollemønster udvidet, således at han på dette maleri har overtaget Horus’ rolle som den, der bringer den afdøde frem foran Osiris. Men Thot har stadig papyrussen med resultatet af vejningen af hjertet i sin venstre hånd, men derudover også Ankh-tegnet i sin højre.

Thoth genopvækker Farao Seti I (1323-1279 f. Kr.) ved hjælp af ankh (livets nøgle). Seti Is dødetempel

Hermes Trismegistos

Der findes flere variationer af domsscenen bevaret. Det er ikke interessant her. Man skal blot passe på med at postulere en udviklingslinje i de gamle ægyptiske fremstillinger i løbet af den periode, man kalder Det Ny Rige (ca. 1550-1069 f. Kr.). Snarere må man forestille sig, at sammenknytningen mellem begreberne og de guddommelige skikkelser har fluktueret. Således viser dette billede Thot, der med Ankhtegnet indpoder guddommelig liv i den afdøde Farao Seti I (1294-1279 f. Kr.). Men foreløbig kan vi slå fast, at Thot er skriverguden, som lærte ægypterne at skrive hieroglyffer. Han assisterer ved dødsprocessen, hvor den afdødes hjerte vejes, og han kan tildele liv til afdøde mennesker og til hedengangne faraoner.

*Planche af Jean-François Champollion, 1790-1832
Brooklyn Museum*

Den næste illustration skaber imidlertid nogen uro. Illustrationen stammer fra ingen ringere end Champollion, franskmanden, der for to hundrede år siden ”lærte” os at læse hieroglyffer. Jeg ved ikke meget om grundlaget for billedet, men Champollion har, som den dybt seriøse forsker, han var, uden tvivl tegnet det, som han mente at se. Og indskriften med hieroglyffer er ”perplexing”, som en englænder ville sige: Forvirrende, for efter navnet Thoth kommer to stave eller køller, hver med betydningen ”stor”, således at man kunne oversætte den første del af inskriptionen med: ”Den tofold store Thot” – og så er gækken løs, for hvad forhindrer, hævder man, at der ikke også findes tilsvarende billeder med tre stave: ”Den trefold store Thot”. Selv om den ikke er bevidnet, er det bestemt en mulighed, at en sådan titel fandtes, idet en af måderne at angive superlativ på ægyptisk var at gentage noget tre gange. Således betyder ægyptisk *nefer* ”smuk”, men gentaget tre gange

Hermes Trismegistos

betyder det ”den smukkeste”. Dog, indtil videre må vi nøjes med den ”tofold store Thot”.

Hermes og Thot

Thot og Hermes. 3. årh. eft.Kr. British Museum

Vignetten her stammer fra det 3. årh. eft. Kr., og viser på den ene side Thot, ibisfuglen, bærende på carducia'en, heroldstaven, som normalt er et af Hermes' attributter. Over for Thot står Hermes selv, Vignetten er derfor er klart vidnesbyrd om, hvorledes den græske gud Hermes i hellenistisk-romersk tid (det vil sige efter Alexander den stores erobring af Ægypten i 331 f. Kr.) smeltede sammen med den ægyptiske guddom Thot som resultatet af et bevidst gennemført assimileringssprojekt i Alexanders rige. Den græske grundstamme i Alexanders følge – oftest hans soldater, menige såvel som officerer – indgiftedes i de lokale samfund. Derved skabtes en assimilation mellem grækerne og de fremmede, som vi i dag kun kan se på med misundelse, og som blev rygraden i den kultur, der bragtes videre fra antikken til vore forfædre, ikke mindst dem, der levede i renæssancen, idet de tog de tråde op, som i middelalderen måske ikke helt var kappet over, men var blevet særdeles svækkede.

Hermes Trismegistos

Kamé med Ptolemaic Prince
Ca. 250 f.Kr.

Caesarion. Templet i Dendara
1. årh. f.Kr.

Det efterfølgende billede illustrerer denne synkretisme, denne sammenblanding af det græske og det ægyptiske. Det første billede viser en ptolemæisk prins (ptolemæerne var det kongehus, der regerede Ægypten fra 333 til 31 f. Kr.). Tydeligvis nok er der tale om en ”græsk” fyrste, som er forsynet med en Hermes-attribut, nemlig vingen i håret. Det andet billede viser derimod dronning Kleopatra den VII, den berømte Kleopatra, kendt fra Asterix og utallige skildringer i nyere tid. Hun overlevede ved konsekvent at forføre alle dem, der truede hendes regering, nemlig først den romerske general Pompejus, dernæst selveste Caesar, Pompejus rival, og endelig Caesars arving Antonius. Hendes selvmord er også berømt og skyldtes, at Octavian, den senere kejser Augustus, ikke rigtig lod sig påvirke af hendes kvindelige dyder – eller måske ikke fik lov til det af sin kone, Livia, som vist var en skrap tante. På billedet ser man en ægyptisk fremstilling af Kleopatra og hendes søn med Caesar, Caesarion. Grækerne havde intet imod at lade sig fremstille som de gode gamle ægyptere.

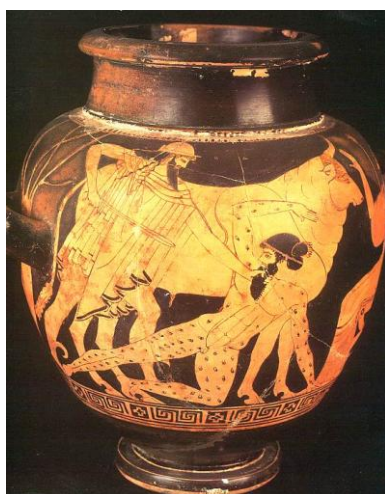
Grækerne havde fra fortiden haft en særlig kærlighed til Ægypten. Det kendteste vidnesbyrd fra den klassiske tid findes i den anden bog i Herodots *Historier*, der helt er viet Ægypten og opdagelsen af det ægyptiske.

Herodot, der levede fra 484 til 425 f. Kr. kendte ikke noget til en sammenblanding af Thot og Hermes; men havde andre ting at fortælle om græske guder, der identificeredes med ægyptiske. Når vi kommer ned i tidlig hellenistisk tid begynder der imidlertid at ske noget. Således fortæller den ægyptiske præst og historieskriver Manetho, der levede omkring 300 f. Kr. og selv var stærkt helleniseret, og som skrev på græsk, følgende:

Hermes Trismegistos

”Indskrifter fra landet Seir, der stammer fra Thot, den første Hermes skrevet med Hieroglyffer i det hellige sprog og efter syndfloden oversatte til græsk, og som blev nedskrevet i bøger af sønnen til Agathosaimon, den anden Hermes, Tats far, i Ægyptens tempels helligdomme”³

Typisk for hellenistisk litteratur, der ikke altid siden blev værdsat efter fortjeneste, og som vi oftest kun kender i fragmenter, er dette fragment fra Manethos værk ”Bogen om Sothis” overleveret i et skrift af en byzantinsk munk ved navn Georgios Synkellus (begyndelsen af det 9. årh. eft. Kr.). Når vi taler om kulturtab i nutiden, er det intet imod, hvad den antikke verden oplevede ikke mindst på grund af de kristnes kampagne mod hedenskaben, da kristendommen i det 4. årh. eft. Kr. så at sige overtog tøjlerne og for frem med bål og brand mod antikke kulturminde, herunder ikke mindst den antikke litteratur. ISIS ville rødme af misundelse, hvis de havde nogen idé om, hvad der skete dengang.⁴

Hermes dræber Argos med de tusinde øjne

Men nu er der ifølge Manetho ikke kun én Hermes, men hele to! To hundrede år senere kunne Cicero (død 43 f. Kr.) fortælle, at der er hele fem udgaver af Hermes. I denne sammenhæng er den femte inkarnation af guden den vigtigste.

³ I det der dog tages forbehold mht. forfatterskabet. Mange forskere mener, at skriftet ikke er af Manetho, men en hel del yngre.

⁴ Et indtryk af ødelæggelserne, som de kristne forvoldte, da de først havde vundet det religiøse herredømme og havde den romerske kejsermagt bag sig, kan fås af Catherine Nixey, *The Darkening Age: The Christian Destruction of the Classical World* London: MacMillan, 2017).

Hermes Trismegistos

”Fenaterne ærer den femte (Hermes) og regner ham for den, der efter at have dræbt Argus flygtede til Ægypten, hvor han skænkede ægypterne deres love og lærde dem bogstavskriften. Ægypterne kalder ham for Theuth.

Vi kan derfor med sikkerhed slå fast, at den græske Hermes og den ægyptiske Thoth forenedes i én og samme guddommelige skikkelse ikke meget senere end 300 f. Kr.

*Hermanubis, 2. årh. eft. Kr.
Rom. Vaticanmuseet*

Helt tydelig ser vi resultatet af denne sammenvoksning af de to guder i forestillingen om Hermanubis, gengivet i denne statue fra det 2. årh. eft. Kr. Her er Anubis' rolle som den, der fører den døde til dommen forenet med den græske forestilling om Hermes, der fører den afdøde til Hades. Anubis fremstilles i ægyptisk tradition med en menneskekrop, der har et hundehoved øverst, men som Hermanubis bærer han på Hermes' vigtigste attribut, hans carducia, heroldstaven.

Hermes Trismegistos

Vi er nu på vej mod tilkomsten af guddommen Hermes Trismegistos. Det begreb, der er altafgørende i denne proces, er visdomsbegrebet. En anden forelæsning kunne handle herom, fordi grækerne (og siden romerne) spekulerede lystigt videre over motivet med Ægyptens visdom. Men for at gøre en lang historie kort, så er der en betydelig, ja, afgørende forskel på ægyptisk og græsk visdom. Det vi forbinder med græsk visdom knytter sig til filosofi-

Hermes Trismegistos

en, som den udviklede sig imellem grækerne frem til og under den romerske tid og som vedrører de store og essentielle spørgsmål, ikke bare om universets sammensætning og funktioner, men også om mennesket som væsen, som intellekt.

Der findes i Ægyptisk visdomslitteratur ikke meget af dette. Ægyptisk visdomslitteratur består i hovedsagen af leveregler af samme type, som vi også finder i Ordsprogenes Bog i Det Gamle Testamente, hvor en del af en ægyptisk visdomsbog, Amenopes visdom, tilmed er bevaret i hebraisk oversættelse.

Mit yndlingseksempel på ægyptisk visdom lyder som følgende (i min ”gendigtning”):

”Hvis du er sammen med mennesker, der er klogere end dig, så ti stille, for at du ikke skal vise, hvor dum du er. Er du sammen med nogle, som er lige så kloge som dig, så ti stille, for så behøver du ikke sige noget. Det siger de andre. Men hvis du er sammen med nogle, der er dummere end dig, så ti stille, for der er ingen grund til at prale med din visdom”

Kort sagt: Tale er sølv, men tavshed er guld.

Men grækerne så anderledes på det, for de regnede den ægyptiske visdom, som de egentlig ikke havde noget førstehåndskendskab til, fordi de ikke kunne læse ægyptisk, for den ældste visdom, og da det at være ældst i den antikke verden betød, at det var det vigtigste, det rigtigste, og det ”vise-ste” – man talte i den forbindelse om *prisca philosophia*, eller *prisca theologia*, den oprindelige viden, den oprindelige filosofi eller teologi (filosofi og teologi opfattedes som et og det samme) – så måtte den ægyptiske visdom derfor være den vigtigste af alle, simpelthen fordi den var ældre end den græske. Man løste problemet med at berette, at nogle af de tidlige filosoffer være oplærte af vise ægyptere, bl.a. Platon, hvis visdom skulle stamme fra Ægyptiske lærere fra et ophold i Ægypten.

Visdommen blev knyttet sammen med skriften. Ganske vist kunne en Platon opponere mod det – han satte ikke skrivekunsten ret højt, fordi den efter hans mening svækker vores evne til at huske; men i almindelighed anså man mennesker, der kunne skrive for at være ”visere” end andre, og de var derfor normalt højt respekterede. Derfor knyttedes i den senantikke tradition guden, der havde lært ægypterne at skrive, sammen med visdommen, således at denne gud blev betragtet som den viseste gud, eller rent ud sagt, den aller-viseste gud, nemlig Trismegistos. Da Hermes blev identificeret med den ægyptiske skrivergud Thot, forekom det naturligt, at Hermes blev anset for at være den viseste gud eller Hermes Trismegistos: Den allerstørste Hermes.

Hermes Trismegistos

Hvornår hører vi første gang om Hermes Trismegistus. Ja, herom er der ingen enighed; men meget af det, man læser herom, er fantastier. De første sikre vidnesbyrd findes nok hos kirkefædrene, tidlige kristne forfattere, hvoraf en af de ældste, Klemens af Alexandria fra sidste halvdel af det 2. årh. eft. Kr., nævner, at der findes to og fyrrer bøger skrevet af Hermes Trismegistos; seks og tredive handler om den ægyptiske filosofi, og de sidste seks om medicin.

Klemens af Alexandria. Ikon

Tidsmæssigt passer det meget godt med de dateringer af de hermetiske skrifter, som den lærde Isaac Casaubon omkring 1600 eft. Kr. nåede frem til ved hjælp af sproglige studier af det græske, Teksterne var skrevet på: ca. 2. årh. eft. Kr. Klemens utallige efterfølgere regnede ligesom ham de hermetiske skrifter for gammel ægyptisk visdom; men det er ikke gammel ægyptisk visdom, men derimod er der tale om græsk-hellenistiske fantasier over, hvad gammel ægyptisk visdom gik ud på.⁵

De ældste bevarede fragmenter af Hermes-skrifter, eller simpelthen den hermetiske litteratur, der kendes i dag, stammer fra Nag Hammadi-biblioteket, et tekstfund, der blev gjort i Ægypten i 1945 og som i betydning sagtens kan sidestilles med Dødehavsteksterne, der blev fundet kun to år senere. Nag Hammadi biblioteket, der stammer fra begyndelsen af det 4. årh. eft. Kr., indeholder for det meste gnostiske skrifter, stærkt præget af nyplatonisme, men også tre bøger, som indgår i Corpus Hermeticum, den samling

⁵ Ikke alle vil være helt enige. Således regner den danske religionsforsker Jørgen Podemann Sørensen, *Religio mentis – Sindets religion: En introduktion til Hermes-Skrifterne*. Janua Religio, 8. Københavns Universitet, 2015, med betydelig mere ægyptisk indflydelse end nærværende forfatter vil tilslutte sig.

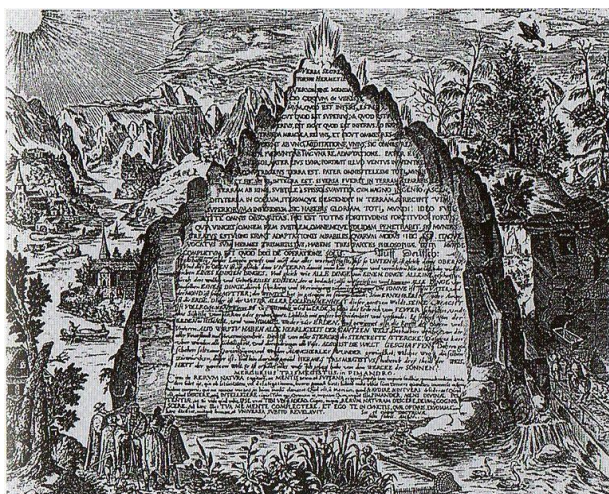
Hermes Trismegistos

af Hermesskrifter, som blev oversat til latin af Marcilio Ficino og udgivet i 1471, hvilket gjorde Hermes Trismegistus kendt i hele den lærde vestlige verden.⁶

Konklusionen er, at betegnelsen Hermes Trismegistus havde etableret sig i hvert fald i det 2. årh. eft. Kr., og det er næppe forkert at hævde, at navnet går længere tilbage: Vi skal jo lige give ”Hermes” tid til at få skrevet de to og fyrrø bøger, som Klemens taler om.

Gud eller Menneske?

Ser man nærmere efter hos Klemens, opdager man snart, at nok var Hermes blevet kendt som Hermes Trismegistos; men han var samtidigt blevet degraderet fra at være en gud til at blive et menneske, i hvert fald i første omgang blandt kristne forfattere. Årsagen hertil behøver vi ikke spekulere længe over. Kristendommen er en monoteistisk religion, og uanset at den findes i utallige versioner, så er det ikke stridpunktet mellem de mange grene af kristendommen. Det, der for alvor skiller de forskellige retninger fra hinanden, er opfattelse af Kristus som sand Gud og sandt menneske. Det skal ikke opholde os her.

Tabula Smaragdina. Fantasifuld gengivelse af Heinrich Khunrath, 1606.

Men da pladsen øverst oppe var optaget af den treenige Gud, måtte Hermes finde sig i sin degradering, idet han fra nu af opfattedes som et meget

⁶ Dansk oversættelse af *Corpus Hermeticum* ved Søren Giversen, *Den ukendte Gud: Hermes-skrifterne i oversættelse*. København: G.E.C. Gad, 1983.

Hermes Trismegistos

lærd menneske, der levede engang i fortiden; men hvis lærde skrifter var blevet overleveret til eftertiden. Og hvis I husker, hvad jeg sagde om antikens syn på alt, hvad der var gammelt, så betød det, at Hermes Trismegistus blev betragtet som ophavet til den ægte videnskab, til den *prisca theologica*, som jeg allerede har omtalt.

Denne degradering fra gud til menneske betød imidlertid, at overlevelseschancerne for Hermes og specielt den litteratur, som han ansås som forfatter til, voksede betragteligt på trods af kristne kirkefædres forsøg på at komme den til livs som hedenskab – man har således foreslået, at Nag Hammadi biblioteket var blevet gemt bort, da biskoppen Athanasius af Alexandria i det 4. århundrede ville tilintetgøre al ikke kristen litteratur.

I stedet levede Hermes videre, og flere skrifter kom til, som tilegnedes ham såsom skriftet *Tabula Smaragdina*, der blev opfattet som et alkemistisk læreskrift, hvis ældste versioner skulle gå tilbage til det 7. årh. eft. Kr., hvor udgaver af det findes på arabisk. Den græske udgave heraf er noget yngre, måske fra det 9. årh. eft. Kr. Skriftet har sin egen legendære fundhistorie, der fører skriftet tilbage til Hermes.

Arabisk hermetisk manuskriptside. 14. årh.

Men i det hele taget er det egentlig ret betegnende, at mens skrifter som Hermes-litteraturen i kristne sammenhæng enten blev destrueret eller gemt bort i fjerne klostre, levede denne litteratur videre i en arabisk sammenhæng og studeredes af arabiske lærde, og det var ikke bare Hermesskrifterne. Selv kendskabet til Platons og Aristoteles' værker overlevede i bedste velgående blandt de arabiske lærde, modsat hvad der ofte var tilfældet især i den vestlige kristendom. Denne fodnote bør lige sparkes ind i den nutidige sammenhæng, hvor man opfatter Mellemøstens beboere som uvidende vilde.

Men som sagt overlevede *Tabula Smaragdina* blandt araberne indtil skriftet blev oversat til latin i løbet af det 12. århundrede. Siden fulgte oversættelser til mange forskellige sprog, bl.a. til engelsk, hvor ingen ringere end Isaac

Hermes Trismegistos

Newton for tre hundrede år siden oversatte det. Hans oversættelse kan findes på utallige esoteriske hjemmesider. Men lad mig lige citere et par linjer fra tavlen:

”Dette er sandt, sikkert og fuldstændig sandt:

Det, der findes fornedet er lige som det, som findes foroven, og det, der findes foroven, er lige som det, der findes fornedet for at udføre mirakler af én eneste ting.

Og ligesom alle ting kommer af én ting gennem den enes overvejelse, således kommer alle ting fra den ene ting, som en tilpasning.

Solen er dets fader, månen dets moder, vinden bar det i sit indre, jorden er dets amme”

Osv. (og jeg må lige tilføje, at det lyder meget bedre på latin!)ⁱ

Allerede i de første par linjer finder man hermetismens hovedbudskab, nemlig at alt kommer fra et, og at det, der er i vor verden, er det samme som det, der er i universet. Det vil sige, at enheden, identiteten, mellem skaberen og det skabte er universel og selve grundlaget for eksistensen. Sagt med andre ord så har vi her simpelthen grundlaget for renæssancens filosofi og praktiske videnskab, det sidste først og fremmest forstået som alkemi.

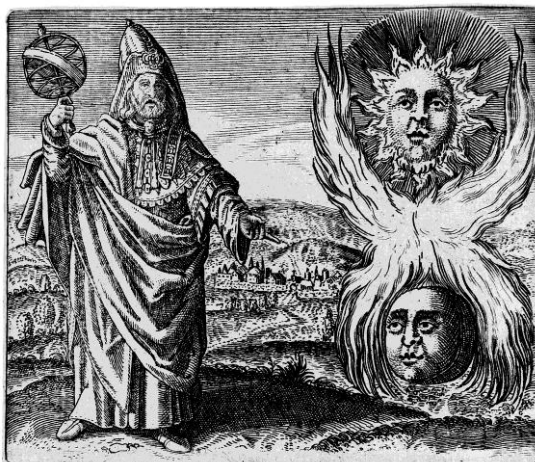
Mercurius Trismegistus. Domkirken i Siena, 1488

Hermes var nu blevet iklædt den lærdes gevandter, og som lærd var han urfaderen til alle moderne lærde. Det her viste billede præsenterer ham i sin latinske form som Mercurius Trismegistus. Det er en gulvmosaik, der stammer fra 1488, og som møder enhver, der træder ind i domkirken i Siena. På billedet overgiver Hermes ægypternes love til Moses, Moseloven, det vil sige den første del af Det Gamle Testamente, eller på hebraisk toraen. Bille-

Hermes Trismegistos

det modsiger derfor fortællingen om Moselovens opståen og oprindelse i Det Gamle Testamente. Billedet tilbageviser således den jødiske påstand, at Moseloven er den oprindelige lov. Hvis noget er oprindeligt, må det nødvendigvis være ægyptisk.

Der er flere ting at bemærke i den sammenhæng. Hermes Trismegistus var ikke fuldstændig glemt i middelalderen. Erindringen om Hermes bevarede i spredte sammenhænge, gennem de få fragmenter af den hermetiske litteratur, der fandtes i afsides klosterbiblioteker. Aristoteles og den aristoteliske filosofi dominerede imidlertid totalt. Men da Ficino udgav sin latinske oversættelse af Corpus Hermeticum i 1472, bredte kendskabet til hermetismen sig som en løbeild over hele den vestlige verden, ikke mindst fordi den filosofi, der findes heri, klart opfattedes som noget helt andet end aristotelismen. Jeg har redegjort for denne udvikling i flere andre sammenhænge, dels i form af et foredrag, "Ægyptomani og frimureri", holdt i Århus i 2018 og trykt i *Acta Masonica* 22, der lige er udkommet, og dels i mit foredrag på seminaret i Friederich Münter i maj i år i Odense, "Fra Platons hule til templets port. Om oprindelsen til frimureriets lære om mennesket". Jeg behøver derfor ikke at komme nærmere ind herpå i denne sammenhæng. Jeg kan da også røbe, at jeg planlægger at skrive en bog med arbejdstitlen *Frimureriet i kulturhistorisk lys*, der vil samle trådene.

Mercurius Trismegistus.

Fra D. Stolcius von Stolcenberg: Viridiarium cymicum, 1624

Billedet af Hermes Trismegistus som en middelalderlig lærer – ja nærmest en troldkarl – fortsatte, hvilket denne illustration fra den første del af det 17. årh. viser. Billedet kan fortolkes på flere måder, og læg mærke til, at det slet ikke er sikkert, at den måde, vi ser på det, er den rigtige. Man kunne godt få

Hermes Trismegistos

det umiddelbare indtryk, at Hermes Trismegistos simpelthen giver ordre til solen og månen, og for at foregribe mine sidste bemærkninger, så er det jo det, vi siger, når vi taler om den trefold store bygmester, hvem sol og måne lyder. Men egentlig mener jeg, at billedet lader Hermes Trismegistus pege på solen stillet over månen som en henvisning til den filosofi, der kommer til udtryk i de allerede citerede linjer fra Tabula Smaragdina.

Fra menneske til Gud

Men som jeg indledte med at sige, så skulle Hermes Trismegistos ikke for evigt forblive et menneske, men vende tilbage til sin guddommelige skikkelse. Det viste billede repræsenterer et stadie på vejen til guddommeliggørelsen. Hermes Trismegistos leger her med jordkuglen som en fodboldspiller med bolden; men over ham, adskilt af en sky står der på græsk Theos, ”Gud”. Hermes er endnu ikke Gud, men godt på vej til at blive det.

Hermes Trismegistos. Siges at være fra Pierre Mussard,
Historia Deorum fatidicorum, Venedig, 1675

Det var en given ting, at Hermes ikke kunne forblive gud i en kristen eller for den sags skyld i en islamisk sammenhæng. Den plads var som sagt allerede optaget. Det er også oplagt, at han i renæssancefilosofien forblev et menneske, fordi denne filosofi på trods af al sin fantasi – sin *hermetisme* – ikke kunne ”afskaffe” den kristne Gud. Kom man for træt på, ville kirken svare igen med bål og brand, som flere renæssancefilosoffer og videnskabsmænd måtte sande på egen krop. Hårdest af alt gik det ud over Giordano Bruno, der blev brændt på bålet i Rom i 1600, fordi han intet ville afsværge.

Hermes Trismegistos

Galilei gik det lidt anderledes, da han få år efter stod over for valget: Lad solen gå rundt om jorden, eller du får en tur på bålet! Han var ikke så halsstarrig som Bruno, så han valgte at tilbagekalde sin lære og slap med husarrest.

Da frimureriet begyndte at udvikle sig, var det endnu renæssancefilosofien, der dominerede, idet man skal forstå, at denne filosofi nok kom under beskyldning i løbet af 1600-tallet med materialismens fremmarch, men den spillede stadig en hovedrolle langt ind i 1700-tallet. Vi har i vore dage på grund af modernitetens materialisme problemer med at opdage sporene af renæssancens filosofi, som forekommer os "mærkelig", for at sige det som det er.

Brudlinjerne inden for det tidligste frimureri, som førte til splittelsen mellem det franske frimureri og det engelske, hang sammen med materialismens fremmarch, idet det i det franske frimureri ikke forudsættes, at der er et højeste væsen, som sørger for alt i denne verden. I det engelske frimureri er det derimod tilfældet. Selv Newton, som jeg personlig ikke tror, var frimurer, var overbevist om dette højeste væsens eksistens og funktion, da han satte universets love sammen. Men man ser, hvorledes det højeste væsen i en frimurersammenhæng forsynes med hermetiske træk og i højere og højere grad antager træk lånt fra Hermes Trismegistos. Hvis man er i tvivl, kan jeg anbefale, at man læser James Andersons *Constitutions* fra 1723 og bemærker Andersons tale om den første arkitekt, den første bygmester.

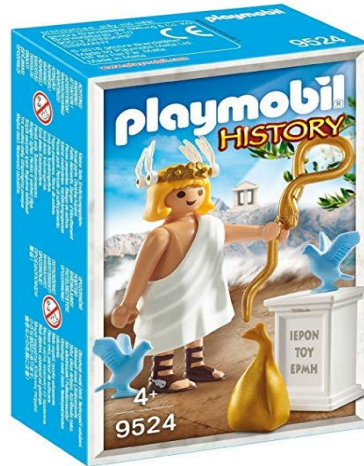

*Hermes på Varehuset Messens gamle bygning i København
Kunstner Julius Schultz. 1896*

Den endelige ophøjelse af Hermes Trismegistos til gud sker i det svenske, kristne frimureri, hvor Hermes Trismegistus simpelthen assimileres med den kristne Gud i formelen: *Den trefoldig store Bygmester, hvem sol og måne lyder.*

Hermes Trismegistos

I vores nutidige kommercielle verden får alting naturligvis en ny drejning. Hermes bliver igen til et symbol på handelen, handelens skytsgud, og som en sidste ”ophøjelse”, hvis man kan sige det så, fremstilles han som en legetøjsfigur:

Tak fordi I lyttede med!

ⁱ Verum sine mendacio, certum, et verissimum.

Quod est inferius, est sicut quod est superius.

Et quod est superius, est sicut quod est inferius, ad perpetranda miracula rei unius.

Et sicut res omnes fuerunt ab uno, meditatione [sic] unius, sic omnes res natae ab hac una re, adaptatione.

Pater eius est Sol, mater eius est Luna.

Portavit illud ventus in ventre suo.

Nutrix eius terra est.

Pater omnis telesmi totius mundi est hic.

Vis eius integra est, si versa fuerit in terram.

Separabis terram ab igne, subtile ab spisso, suaviter cum magno ingenio.

Ascendit a terra in coelum, iterumque descendit in terram, et recipit vim superiorum et inferiorum.

Sic habebis gloriam totius mundi.

Ideo fugiet a te omnis obscuritas.

Haec est totius fortitudinis fortitudo fortis, quia vincet omnem rem subtilem, omnemque solidam penetrabit.

Sic mundus creatus est.

Hinc erunt adaptationes mirabiles, quarum modus hic est.

Itaque vocatus sum Hermes Trismegistus, habens tres partes philosophiae totius mundi.

Completum est, quod dixi de operatione Solis

Hermes Trismegistos

Newtons oversættelse: – Tis true without lying, certain & most true.

- That which is below is like that which is above & that which is above is like that which is below to do the miracles of one only thing
- And as all things have been & arose from one by the mediation of one: so all things have their birth from this one thing by adaptation.
- The Sun is its father, the moon its mother, the wind hath carried it in its belly, the earth is its nurse.
- The father of all perfection in the whole world is here.
- Its force or power is entire if it be converted into earth.
- Separate thou the earth from the fire, the subtle from the gross sweetly with great industry.
- It ascends from the earth to the heaven & again it descends to the earth & receives the force of things superior & inferior.
- By this means you shall have the glory of the whole world & thereby all obscurity shall fly from you.
- Its force is above all force. For it vanquishes every subtle thing & penetrates every solid thing.
- So was the world created.
- From this are & do come admirable adaptations whereof the means (or process) is here in this. Hence I am called Hermes Trismegist, having the three parts of the philosophy of the whole world
- That which I have said of the operation of the Sun is accomplished & ended.